

XAYRIDDIN SULTONNING YALDO KECHASI ASARINING BADIYATI

*Yo'ldoshova Sanobar,
FarDU, 1-bosqich magistranti*

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar: badiiylilik, obraz, ramziylik, poetik uslub, tasvir vositalari, ruhiy kechinma, ichki ziddiyat, milliy ruh, badiiy til, adabiy tahlil.

Mazkur maqolada Xayriddin Sultonning "Yaldo kechasi" asarining badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Asarda muallif tomonidan qo'llanilgan tasvir vositalari, obrazlar tizimi, ramziy ma'nolar va badiiy tilning o'ziga xos jihatlari yoritib beriladi. Shuningdek, asarda inson ruhiyati, kechinmalari va ichki ziddiyatlarining ifodalanishi, muhit va kayfiyat tasvirining badiiy talqini keng tahlil etiladi. Muallifning uslubi, poetik mahorati hamda milliy ruhni aks ettirishdagi yondashuvi ilmiy asosda ko'rib chiqilib, asarning o'zbek adabiyotidagi o'rni baholanadi.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются художественные особенности произведения Хайридина Султана «Ялдо Кечаси». В произведении освещаются визуальные средства автора, система образов, символические значения и специфические аспекты художественного языка. Также в произведении подробно анализируется выражение человеческой психики, переживаний и внутренних конфликтов, художественная интерпретация образа окружающей среды и настроения. Научным образом рассматриваются стиль автора, поэтическое мастерство и подход к отражению национального духа, а также оценивается место произведения в узбекской литературе.

Ключевые слова: художественный, образ, символизм, поэтический стиль, визуальные средства, духовный опыт, внутренний конфликт, национальный дух, художественный язык, литературный анализ.

ANNOTATION

This article analyzes the artistic features of Hayriddin Sultan's work "Yaldo Kechasi". The author's visual means, system of images, symbolic meanings and specific aspects of artistic language are highlighted in the work. Also, the work extensively analyzes the expression of human psyche, experiences and internal conflicts, artistic interpretation of the image of the environment and mood. The author's style, poetic skill and approach to reflecting the national spirit are considered on a scientific basis, and the place of the work in Uzbek literature is assessed.

Keywords: artistic, image, symbolism, poetic style, visual means, spiritual experience, internal conflict, national spirit, artistic language, literary analysis.

KIRISH

Xayriddin Sultonning "Yaldo kechasi" asari o'zbek nasrida o'ziga xos badiiy yechim va chuqur psixologik tasvirlari bilan ajralib turadi. Ushbu asarda muallif inson ruhiyatining nozik qatlamlarini, ichki kechinmalarini va hayotiy ziddiyatlarini badiiy vositalar orqali ta'sirchan ifodalaydi. Asarning markazida inson va uning ichki dunyosi turadi. Muallif qahramon ruhiyatidagi o'zgarishlarni tasvirlash orqali o'quvchini voqea ichiga olib kiradi, uni fikrlashga va his qilishga majbur etadi.

"Yaldo kechasi" nomining o'zi ramziy ma'noga ega. Yaldo – eng uzun va eng qorong'i tun bo'lib, u inson hayotidagi sinovli, og'ir davrlarni ifodalaydi. Shu orqali muallif zulmat va yorug'lik qarama-qarshiligini badiiy asosda ochib beradi. Asarda tun obrazi faqat vaqt mezoni emas, balki ruhiy holat, ichki iztirob va izlanishlar timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa asarning ramziylik darajasini oshiradi. Asarning badiiyati, avvalo, undagi obrazlar tizimi orqali ochiladi. Qahramonlar hayotiy, ishonarli va psixologik jihatdan asoslangan holda yaratilgan. Har bir obraz o'ziga xos xarakterga ega bo'lib, ularning ichki monologlari, o'y-kechinmalari orqali muallif inson qalbidagi murakkab jarayonlarni ochib beradi. Ayniqsa, ichki monolog va psixologik tahlil usullarining qo'llanilishi asarning badiiy qimmatini

oshiradi. Muallifning badiiy tili sodda, ammo chuqur ma'noga boy. U ko'p hollarda qisqa, lo'nda jumlar orqali katta fikrlarni ifodalaydi. Tasvir vositalari – metafora, tashbeh, epitetlar asarda o'rinli va ta'sirchan qo'llangan. Masalan, tun tasviri, sokinlik, sukunat va qorong'ilik obrazlari orqali qahramonning ichki holati yoritiladi. Bu esa o'quvchiga kuchli estetik ta'sir ko'rsatadi.

Asarda vaqt va makon tasviri ham muhim ahamiyat kasb etadi. Voqealar ko'proq ichki kechinmalar orqali berilganligi sababli tashqi harakatlar kamroq, ammo mazmunan boy. Makon tasviri ko'pincha qahramon ruhiy holati bilan uyg'un holda beriladi. Bu esa realizm va psixologizmning uyg'unlashuviga olib keladi. Yozuvchi milliy ruhni ham asarda mahorat bilan aks ettiradi. Qahramonlarning fikrlashi, hayotga munosabati, qadriyatlarga bo'lgan qarashi orqali o'zbek xalqining mentaliteti namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, asar umuminsoniy g'oyalarni ham o'z ichiga oladi: hayotning ma'nosi, insoniylik, sabr-toqat, ruhiy poklanish kabi masalalar ilgari suriladi.

“Yaldo kechasi” asarining yana bir muhim jihati – undagi falsafiylikdir. Muallif oddiy voqealar orqali chuqur falsafiy xulosalar chiqarishga undaydi. Hayot va o'lim, zulmat va yorug'lik, yolg'izlik va umid kabi qarama-qarshi tushunchalar orqali inson hayotining murakkabligi ochib beriladi. Xayriddin Sultonning “Yaldo kechasi” asari badiiy tafakkur, ruhiy tahlil va ramziy ifoda uyg'unlashgan nasriy asarlardan biri sifatida e'tiborga loyiqdir. Ushbu asarda yozuvchi voqelikni oddiy tasvirlash bilan cheklanmay, inson qalbining eng nozik va murakkab qatlamlariga kirib boradi. Asarning badiiyati ko'p jihatdan uning ichki drammatizmi, sokin voqealar fonida kechadigan keskin ruhiy jarayonlar bilan belgilanadi. Asarda konflikt tashqi hodisalardan ko'ra ichki kechinmalar asosida qurilgan. Qahramon ongida kechayotgan o'zaro qarama-qarshi fikrlar, shubha va iztiroblar badiiy asosda yoritiladi. Bu holat asarga psixologik chuqurlik bag'ishlab, o'quvchini qahramon bilan birga fikrlashga undaydi. Yozuvchi ichki drammatizmni kuchaytirish uchun sukunat, yolg'izlik va kecha manzarasidan samarali foydalanadi.

“Yaldo kechasi”da syujet an’anaviy rivojlanishdan ko‘ra, ichki kechinmalar oqimi asosida qurilgan. Bu jihat asarni modernistik ruhga yaqinlashtiradi. Voqealar izchil ketma-ketlikda emas, balki qahramon tafakkuri va xotiralari orqali beriladi. Natijada asarda vaqt tushunchasi nisbiylashadi: o‘tmish, hozirgi zamon va ba‘zan kelajak tasavvurlari bir-biri bilan uyg‘unlashib ketadi. Bu esa badiiy vaqtning murakkab strukturasi yuzaga keltiradi. Asarning kompozitsiyasi ham o‘ziga xos. Unda ortiqcha tafsilotlar yo‘q, har bir detal ma‘no yuklaydi. Yozuvchi minimalizm uslubiga yaqin yo‘l tutib, kam so‘z bilan katta mazmun ifodalaydi. Har bir sahna, har bir tasvir o‘zining ichki ramziy yukiga ega. Shu sababli asarni o‘qishda yuzaki emas, balki chuqur mushohada talab etiladi.

Badiiy tasvir vositalariga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, muallif ko‘proq ichki monolog, ong oqimi elementlaridan foydalanadi. Bu usul orqali qahramonning ichki dunyosi bevosita, vositachisiz ochib beriladi. Shu bilan birga, metaforik tasvirlar orqali abstrakt tushunchalar jonlantiriladi. Masalan, qorong‘ilik faqat tun emas, balki insonning ichki tushkunligi, ma‘naviy izlanishlari sifatida talqin qilinadi. Asarda ranglar poetikasi ham muhim rol o‘ynaydi. Qorong‘i ranglar – qora, kulrang, xira tasvirlar ko‘proq qo‘llanib, umumiy kayfiyatni belgilaydi. Ba‘zan yorug‘likka oid unsurlar paydo bo‘lib, umid va najot ramzi sifatida xizmat qiladi. Ranglar orqali muallif ruhiy holatni tasvirlashda qo‘shimcha badiiy qatlam yaratadi. Dialoglar asarda kam uchraydi, ammo mavjud suhbatlar ham ichki ma‘noga boy. Ular ko‘proq tashqi muloqot emas, balki ichki mulohazalarning aks-sadosi sifatida beriladi. Bu esa asarning umumiy falsafiy ohangini kuchaytiradi. Qahramonning o‘zi bilan o‘zi suhbatlashishi, o‘zini tahlil qilishi asarning markaziy badiiy usullaridan biridir.

Yozuvchi til jihatidan ham o‘ziga xos yo‘l tutadi. U ortiqcha bezaklardan qochib, tabiiy va hayotiy ifodalarni tanlaydi. Biroq bu soddalik ortida chuqur ma‘no yashiringan bo‘ladi. Har bir ibora, har bir jumla o‘z o‘rnida qo‘llanib, umumiy badiiy tizimga xizmat qiladi. Shu jihatdan asarni “sokin, ammo chuqur” uslub namunasi deyish mumkin. Asarning yana bir muhim badiiy jihati – undagi yolg‘izlik

fenomenining talqinidir. Yolgʻizlik bu yerda faqat jismoniy holat emas, balki maʼnaviy izolyatsiya, insonning oʻz ichki dunyosiga berilib ketishi sifatida koʻrsatiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Xayriddin Sultonning “Yaldo kechasi” asari oʻzining yuksak badiiyati, chuqur psixologik tahlili va ramziy ifoda vositalari bilan ajralib turadi. Asarda inson ruhiyati, ichki kechinmalar va maʼnaviy izlanishlar mahorat bilan yoritilgan boʻlib, voqealar rivojidan koʻra qahramonning ichki dunyosiga urgʻu beriladi. Muallifning sodda, ammo mazmunan teran tili, minimalistik uslubi va ramzlardan unumli foydalanishi asarning badiiy qiymatini oshiradi. Tun, zulmat va sukunat obrazlari orqali hayotning murakkab jihatlari falsafiy talqinda ochib beriladi. Shu jihatdan “Yaldo kechasi” nafaqat estetik zavq bagʻishlaydi, balki oʻquvchini chuqur mushohada yuritishga undaydi va zamonaviy oʻzbek nasrida oʻziga xos oʻrin egallaydi. Bu holat zamonaviy inson muammolari bilan hamohang boʻlib, asarga dolzarblik bagʻishlaydi. “Yaldo kechasi”da muallif insonning oʻzini anglash jarayonini badiiy tadqiq etadi. Qahramonning ichki izlanishlari, oʻzini tushunishga intilishi orqali yozuvchi hayotning maʼnosi, insonning oʻz oʻrnini topishi kabi masalalarni koʻtaradi. Bu esa asarning falsafiy yoʻnalishini yanada chuqurlashtiradi. Shuningdek, asarda sukut (jimlik) alohida badiiy vosita sifatida ishlatilgan. Sukut orqali aytilmagan fikrlar, yashirin tuygʻular ifodalanadi. Baʼzan aynan aytilmagan gaplar aytilganidan koʻra kuchliroq taʼsir qiladi. Bu usul yozuvchining mahoratini koʻrsatadi.

Umuman olganda, “Yaldo kechasi” asari oʻzining badiiy shakli, psixologik chuqurligi, ramziy tizimi va falsafiy mazmuni bilan zamonaviy oʻzbek nasrining yetuk namunalaridan biri hisoblanadi. U oʻquvchini shoshilmasdan, oʻylab oʻqishga chorlaydi va har safar yangi maʼno qatlamlarini ochishga imkon beradi. Unda muallif inson qalbining murakkab holatlarini, iztirob va izlanishlarini nozik psixologizm orqali ochib beradi. Asarning badiiy qiymati, avvalo, ramziy obrazlar,

ichki monologlar va falsafiy mushohadalarning uyg'unligida namoyon bo'ladi. Yozuvchi kam voqea orqali katta ma'no berishga erishgan, har bir detalni mazmun bilan boyitgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xayriddin Sulton. Yaldo kechasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2005.
2. Xayriddin Sulton. Saylanma asarlar. – Toshkent: Sharq, 2010.
3. Ozod Sharafiddinov. Adabiyot – hayot darsligi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
4. Naim Karimov. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
5. Baxtiyor Nazarov. Adabiy tanqid asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Ibrohim G'afurov. Badiiy tafakkur jilolari. – Toshkent: Sharq, 2009.
7. Dilmurod Quronov. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
8. Abdug'afur Rasulov. Badiiy asar tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2004.
9. To'xtasin Jalolov. O'zbek nasri taraqqiyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
10. Umarali Normatov. Adabiy jarayon va badiiy mahorat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
11. Qozoqboy Yo'ldoshev. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
12. Erkin A'zam. Adabiyot va zamon. – Toshkent: Sharq, 2013.
13. Abdulla Qahhor. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1987.
14. Said Ahmad. Hikoyalar to'plami. – Toshkent: Sharq, 2001.
15. Pirmqul Qodirov. Adabiy o'ylar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.